

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΔΡΑΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΤ΄

.....**ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ : ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΨΥΛΛΑ**

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΨΥΛΛΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΕΙΡΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ / 4
Διεύθυνση: Μαριάννα Ψύλλα

Δημόσιος χώρος και Φύλο

ΤΥΠΩΘΗΤΩ - ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ

διαμεσολαβημένης μορφής επικοινωνίας και κατά συνέπεια η βαρύτητα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, η υποβάθμιση του κράτους στη δημόσια δράση, η υπερίσχυση του νόμου της αγοράς, η παγκοσμιοποίηση, το άνοιγμα της ευρωπαϊκής σκηνής συνιστούν σημαντικά στοιχεία διαμόρφωσης μιας νέας πρακτικής υπό συνεχή εξέλιξη, που απαιτεί κατά συνέπεια και την επανεξέταση της θεωρητικής προσέγγισης των παραπάνω ζητημάτων.

Ο ευρύτερος αυτός προβληματισμός, που συνιστά αντανάκλαση της συνθετότητας των σύγχρονων κοινωνιών, αναδεικνύει κατεξοχήν τις διαστάσεις του σύγχρονου δημόσιου χώρου, της πολιτικής και της επικοινωνίας σε μια δυναμική πορεία διαντίδρασης και συνεχούς επαναπροσδιορισμού των ορίων τους. Η ανάπτυξη, εξάλλου, ευρύτερα των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών καθώς και των τμημάτων επικοινωνίας, πολιτισμού και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, προτάσσει έντονα την ανάγκη ύπαρξης νέων βιβλιογραφικών αναφορών που θα βοηθήσουν τον ερευνητή, το φοιτητή, τον δημόσιο δρώντα, το προβληματιζόμενο άτομο γενικότερα, να κατανοήσει τους σύγχρονους μηχανισμούς δράσης του κράτους, της πολιτικής, της επικοινωνιακής πράξης, των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας. Η αναγκαιότητα αυτή έρχεται να καλυφθεί με τη μετάφραση έργων, που προέρχονται από τη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς και ελληνικά συγγράμματα, που θα ενταχθούν στο πλαίσιο της σειράς με τον ενδεικτικό τίτλο «Πολιτική - Επικοινωνία» από τον εκδοτικό οίκο του Γιώργου Δαρδανού *τυπωθήτω*.

Το εγχείρημα αυτό που έρχεται να προστεθεί και στις προσπάθειες που έχουν αναλάβει τελευταία και άλλοι εκδοτικοί οίκοι, έχει την πρόθεση να συνεισφέρει στον εμπλουτισμό, όσο αυτό είναι δυνατόν, της ελληνικής βιβλιογραφίας ειδικότερα στον τομέα που αφορά τη σύγχρονη πολιτική σκέψη και θεωρία υπό την επήρεια επικοινωνιακών διεργασιών. Δίνεται έτσι η δυνατότητα κατανόησης, συγχρόνως, της διεπιστημονικής προσέγγισης που απαιτεί ένας τέτοιος χώρος όπως και των αναθεωρήσεων της ίδιας της πολιτικής επιστήμης που εμπλουτίζεται με σύγχρονα μεθοδολογικά και θεωρητικά εργαλεία, προερχόμενα κυρίως από τον ευρύτερο χώρο της κοινωνιολογίας, της φιλοσοφίας, της κοινωνικής ανθρωπολογίας καθώς και της επιστήμης της επικοινωνίας και του πολιτισμού όπως και της κοινωνιογλωσσολογικής προσέγγισης.

MARIANNA ΨΥΛΛΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	11
----------------	----

ΜΕΡΟΣ Α'

Διεπιστημονικότητα και Φύλο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 <i>Κρατικός φεμινισμός στην Ελλάδα</i> ΓΙΩΤΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ	35
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 <i>Πολιτικός λόγος, «φύλο» και «έμφυλη υποκειμενικότητα»</i> ΕΙΡΗΝΗ ΧΙΩΤΑΚΗ-ΠΟΥΛΟΥ	71
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 <i>Ένας δικός της χώρος: Ο συναισθηματικός δεσμός με το σπίτι και η συγκρότηση της γυναικείας χωρικής ταυτότητας</i> ΑΥΡΑ ΒΑΖΑΙΟΥ	101
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 <i>Ανδρικός λόγος - γυναικείος λόγος: Μια κριτική-κοινωνιογλωσσική προσέγγιση στο λόγο των μαθητών και των μαθητριών</i> ΛΙΛΙΑΝ ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ	127
--	-----

ΜΕΡΟΣ Β'

Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Φύλο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 <i>Η γυναίκα εγκληματίας στον δημόσιο χώρο: Αναπαραστάσεις της γυναικείας εγκληματικότητας</i> ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ	155
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
<i>Η κάλυψη της Ημέρας της Γυναίκας από τα ΜΜΕ: Η περίπτωση του ελληνικού Τύπου</i>	
ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	179
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
<i>Απεικονίζοντας στις εφημερίδες τις γυναίκες πολιτικούς και πρωταθλήτριες κατά την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004»</i>	
ΤΕΣΣΑ ΔΟΥΛΚΕΡΗ	215
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	
<i>Ραδιοφωνικό ακροατήριο και φύλο</i>	
ΜΑΡΙΝΑ ΡΗΓΟΥ	227
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9	
<i>Από την «προσωποποίηση» της πληροφορίας στη διαφοροποίηση λόγω φύλου - Υπάρχει ένα «γυναικείο» δημοσιογραφικό ήθος τηλεοπτικής παρουσίασης;</i>	
ΙΩΑΝΝΑ ΒΩΒΟΥ	249
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ	275

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

Επαναδιατύπωση της πολιτικής και διαμεσολαβημένη σφαίρα

ΤΟ ΦΥΛΟ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙ Ένα ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα διερεύνησης και αναδιατύπωσης της λειτουργίας του δημόσιου χώρου, αναμόρφωσης του πολιτικού πεδίου και επανεξέτασης της διαμεσολαβητικότητας μέσω της αφήγησης της μεντιακής σφαίρας. Η διαλεκτική που αναπτύσσεται ανάμεσα στα παραπάνω πεδία έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο από θεωρητική-επιστημολογική σκοπιά όσο και από την πλευρά της μεθοδολογικής κατεύθυνσης. Κοινή συνισταμένη σε αυτή την προβληματική είναι η δράση που αναπτύσσεται στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο που σε τελευταία ανάλυση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην επαναδιατύπωση της σχέσης *Δημόσιος χώρος και Φύλο*.

Η κατασκευή του κοινωνικού φύλου

Η διεπιστημονικότητα αποτελεί πράγματι τη μόνη δυνατή προσέγγιση μιας τέτοιας σχέσης, όπου το δημόσιο έρχεται σε συνάντηση του ιδιωτικού, όπου η συλλογικότητα διασταυρώνεται με την υποκειμενικότητα, δίνοντας έτσι την ευκαιρία μέσω του πολυδιάστατου εμπλουτισμού της κοινωνιολογικής και πολιτικής σκέψης με εργαλεία από τον ευρύτερο χώρο της ανθρωπολογίας, εθνολογίας, ιστοριογραφίας, κοινωνιογλωσσολογίας, πολιτισμικών σπουδών, σπουδών της επικοινωνίας και άλλων γνωστικών αντικειμένων να ωθήσει το στοχασμό για τη συγκρότηση της πολιτικής και κοινωνικής κατασκευής ένα βήμα παραπέρα. Η θεώρηση του φύλου ως μια κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή ενδυναμώνει την προσέγγιση διερεύνησης του πολιτικού και κοινωνικού αντικειμένου μέσα από την οπτική των σχέσεων, αποδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στις συμβολικές και γνωστικές διεργασίες,

στην κατασκευή νοημάτων και αναπαραστάσεων, στη δημόσια δράση και το επικοινωνιακό πράττειν. Από αυτή την άποψη η δημόσια δράση διαφαίνεται να κατέχει τον κεντρικό ρόλο σε μια διαδικασία όπου ο στοχασμός θέτει ζητήματα που σχετίζονται πρωτίστως με την πολιτική σφαίρα σε μια ευρεία διάσταση του πολιτικού, όπου η έννοια και η πρακτική του δημόσιου χώρου, κάτω από την επίδραση της επικοινωνιακής οπτικής αποδίδει στην πολιτική την κοινωνική της διάσταση, εναποθέτοντας το διάλογο σε θέματα που αναφέρονται στη θέση του πολίτη σε σχέση με το συλλογικό, στις διεργασίες νομιμοποίησης, ελέγχου και εξουσίας, στη συμμετοχική παρέμβαση στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στην κοινοποίηση λόγου και πράξεων και εντέλει στη δημοσιοποίηση θέσεων, γνώμων και αναστοχασμών μέσω των οποίων οριοθετείται το δημόσιο πρόβλημα.

Παράλληλα όμως αναδύονται ζητήματα που σχετίζονται με την ιδιωτική σφαίρα, το χώρο του προσωπικού, όπου η υποκειμενικότητα διερευνά τη θέση της στην εσωτερικότητα, ανακινώντας το διάλογο σε σχέση με την εξωτερικότητα και σε τελευταία ανάλυση μόνον μέσω της προβολής αυτού του διαλόγου και της μεταξύ τους σχέσης αναπροσδιορίζονται τόσο η ιδιωτική σφαίρα όσο και η δημόσια σφαίρα. Το φύλο ως ερευνητική συνιστώσα ενδυναμώνει τη θεώρηση της δυναμικής των σχέσεων και της δημόσιας δράσης αποδίδοντας μια νέα διάσταση, πρωτίστως, στη διερεύνηση του πολιτικού και του δημόσιου χώρου, στη συνδιαλλαγή του όμως, πράγμα αδιαμφισβήτητο, με τον ιδιωτικό, «βιωμένο κόσμο»¹.

Η οπτική γωνία της σχέσης άντρας/γυναίκα κατέχει κυρίαρχη θέση στην προσέγγιση του ρόλου του κοινωνικού φύλου, επαναπροσδιορίζοντας την πρακτική και την αντίληψη για τον δημόσιο χώρο, θέτοντας νέους όρους για τη σύλληψη του πολιτικού, συντελώντας στη διαφοροποίηση, μέσω της δράσης, των έμφυλων σχέσεων εξουσίας και τον επανακαθορισμό του σχεδιασμού και της εφαρμογής των δημό-

1. Η έννοια του βιωμένου κόσμου (Lebenswelt) που εισάγεται από τον J. Habermas στο *Theorie des kommunikativen Handelns* συνιστά τον τόπο της επικοινωνίας και της αμοιβαίας αναγνώρισης εφόσον αναφέρεται τόσο στην κουλτούρα και στην κοινωνία όσο και στις δομές της προσωπικότητας ή τον υποκειμενικό κόσμο για περισσότερες πληροφορίες βλέπε την αναφορά στον Habermas που γίνεται από την ΨΥΛΛΑ, Μ. (2003), *Η πολιτική ως δράση και λόγος*, τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα, σσ. 36-48.

σιων πολιτικών, ενσωματώνοντας τη μεταβλητή φύλο στη χάραξη κάθε πολιτικής. Είτε λοιπόν αναφερόμαστε στην οικογένεια, στον κόσμο της εργασίας, στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, στη Δικαιοσύνη, στην πολιτική, καθένας από αυτούς τους πόλους αναφέρεται στο δίδυμο άντρας/γυναίκα το οποίο εγγράφεται σε μια διάσταση σχέσεων, σχέση δηλαδή του ενός φύλου απέναντι στο άλλο αλλά και σχέση του κάθε φύλου απέναντι στη διαμορφωμένη κοινωνική τάξη πραγμάτων απαιτώντας παράλληλα την αναμόρφωση και αναθεώρησή της.

Η έννοια της «αρσενικής κυριαρχίας» στον P. Bourdieu² ή της εξουσίας στον M. Foucault³ μας παρέχουν σε μεγάλο βαθμό τα διανοητικά εργαλεία για να κατανοήσουμε και την κοινωνική πρακτική μέσα από τη διερεύνηση των συνθηκών άσκησης και μεταβίβασης της εξουσίας στην κοινωνία μας. Δίνεται έτσι η δυνατότητα, μέσα από τη μελέτη των σχέσεων των φύλων εκκινώντας από την αρσενική κυριαρχία, να οδηγηθούμε πέρα από τη μελέτη των συγκρούσεων φύλων σε αυτήν των συγκρούσεων κοινωνικών θέσεων. Μ' αυτό τον τρόπο γίνεται μια απόπειρα κατανόησης των πρακτικών που κάνουν δυνατή τη συχνά με ασυνείδητο τρόπο αναπαραγωγή μιας ηγεμονίας του αρσενικού φύλου απέναντι στο γυναικείο φύλο. Αυτή η ενσωματωμένη αποδοχή της κοινωνικής τάξης μέσω της έννοιας του *habitus* (σχήματα αντίληψης, σκέψης και δράσης) στον P. Bourdieu⁴ μάς δίνει τη δυνατότητα σύλληψης της δομής και των κανόνων του κοινωνικού κόσμου όπως αυτός λειτουργεί πρωτίστως στο συμβολικό πεδίο. Το συμβολικό, που γίνεται αντιληπτό μέσα από την κοινωνική πρακτική και όχι από σχήματα μόνον της διανοήσης, δρα με τρόπο νομιμοποιητικό απέναντι στην κοινωνική τάξη, ενσωματώνοντας πρακτικές και συμπεριφορές που εγγράφονται στην ασυνείδητη μνήμη του σώματος. «Το ίδιο το σώμα καταλαμβάνεται από τον κοινωνικό κόσμο, και όχι μόνον η επιφάνειά του (αναφορά στην ένδυση, το μακιγιάζ...)· εάν μιλάμε για ενσωμάτωση δεν είναι με μια μεταφορική έννοια του όρου αλλά, το αντί-

2. Βλέπε τα κείμενα του BOURDIEU, P. (1990), «La domination masculine», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 84, σσ. 2-31, και (1998), *La domination masculine*, Ed. Le Seuil, Paris. Επιπροσθέτως βλέπε BOURDIEU P. & WACQUANT L. J. D. (1992), *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*, Ed. Le Seuil, Paris.

3. FOUCAULT, M. (1976), *L'Histoire de la sexualité/La volonté de savoir*, Gallimard, Paris.

4. BOURDIEU, P. (1987), *Choses dites*, Minuit, Paris, και (1980), *Le sens pratique*, Minuit, Paris.

θετο, αναφερόμαστε πολύ συγκεκριμένα»⁵. Σύμφωνα με αυτήν τη θεώρηση του Bourdieu «της γνώσης μέσω του σώματος» ή της «πρακτικής κατανόησης», γίνεται αντιληπτή η κοινωνική τάξη του κόσμου που δηλώνεται ως κάτι το φυσικό, το αυτονόητο διαμέσου της διαδικασίας της «εσωτερίκευσης του εξωτερικού». Μέσα σε αυτήν τη διαδικασία γίνεται έτοιμη αντιληπτή «η εκμάθηση του αρσενικού και του θηλυκού» και σε τελευταία ανάλυση μέσω της πρακτικής σκέψης γίνεται αισθητή η γνώση των κανόνων του κοινωνικού κόσμου όπως και της κοινωνικής τάξης που διέπει τον κόσμο. «Η συμβολική βία» δηλώνεται ως εμπειρία και αντίληψη, ενσωματώνοντας τη διάκριση, τη διαφορά ως κάτι το αυτονόητο, ενώ παράλληλα ενσωματώνει και τη θέση του καθενός μας σε έναν ιεραρχημένο κόσμο.

Η κοινωνιολογική σκέψη βρίσκεται να εμπλουτίζεται στο σημείο αυτό από την ανθρωπολογική πινελιά προσθέτοντας σε αυτήν τη σύλληψη του διαφορετικού την ανάδυση μιας δυαδικής κατεύθυνσης που διαρθρώνει την ανθρώπινη σκέψη γύρω από τις έννοιες της ταυτότητας και της διαφοράς⁶. Σ' αυτή την προσέγγιση γίνεται αντιληπτή και η διάκριση αρσενικό/θηλυκό στο πλαίσιο μιας κατασκευασμένης σύλληψης ενός συστήματος αντιθέσεων που δικαιολογεί τη διαίρεση πραγμάτων και δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της κοινωνικής πρακτικής και εννοιολόγησης. Η κοινωνική αυτή διαφοροποίηση συνδυάζεται, ως είναι αυτονόητο, και με την κατανομή των μορφών εξουσίας αλλά και με τη δυναμική των σχέσεων συντελώντας και στη διατήρηση ή τη μεταλλαγή της ίδιας της δομής της κατανομής εξουσίας και σε τελευταία ανάλυση του κοινωνικού χώρου.

Η εξουσία από αυτή την άποψη, σύμφωνα με τη θεώρηση του M. Foucault, είναι πολυεπίπεδη, διαχέεται σε όλες τις πρακτικές και δεν εκφέρεται από ένα μόνο σημείο αλλά μέσα από όλα τα πλέγματα σχέσεων που δημιουργούνται στο πλαίσιο της κοινωνίας. «Η εξουσία [...] πρέπει να αναλύεται ως κάτι που κυκλοφορεί, ή μάλλον ως κάτι που λειτουργεί μόνον αλυσιδωτά. Δεν εντοπίζεται ποτέ στο ένα ή στο άλλο σημείο, δεν την έχουν ποτέ ορισμένοι και μόνο στα χέρια τους, δεν

5. NORDMANN, Ch. (2006), *Bourdieu/Rancière - La Politique entre Sociologie et Philosophie*, Editions Amsterdam, Paris, σ. 22.

6. Βλέπε τα έργα της HÉRITIER, F. (1996), *Masculin/Féminin. La pensée de la différence*, O. Jacob, Paris και (2002), *Masculin/Féminin II. Dissoudre la hiérarchie*, O. Jacob, Paris.

την κατέχει ποτέ κάποιος με τον τρόπο που κατέχουμε τον πλούτο ή τα αγαθά. Η εξουσία λειτουργεί. Η εξουσία ασκείται σε δίκτυο και στο δίκτυο αυτό τα άτομα δεν κυκλοφορούν απλώς, αλλά μονίμως υφίστανται και την ίδια στιγμή ασκούν την εξουσία [...] Η εξουσία διαμετακομίζεται μέσω των ατόμων, δεν ασκείται επ' αυτών»⁷. Στο πλαίσιο αυτής της σύλληψης της εξουσίας, η ιστορία εκλαμβάνεται μέσα στην απροσδιόριστη κίνησή της, υιοθετώντας έναν ιστορικό-πολιτικό λόγο, που δίνει παράλληλα τη δυνατότητα ανάλυσης του κοινωνικο-πολιτικού πεδίου κάτω από την οπτική των σχέσεων.

Επικοινωνιακή πράξη και φύλο

Κάτω από την οπτική της δημόσιας δράσης, την οποία έχουμε ήδη εισαγάγει, η πολιτική γίνεται αντιληπτή ως ένα πλέγμα συνεχώς εξελισσόμενων σχέσεων, όπου μέσω της επικοινωνιακής πράξης διαμεσολαβείται η κοινωνική και κατ' επέκτασιν πολιτική σχέση και δίνεται η δυνατότητα να ενεργοποιηθούν κοινωνικές αναπαραστάσεις, αντιλήψεις της κοινωνικής πραγματικότητας καθώς και σχέσεις εξουσίας⁸. Η άποψη ότι στη σημερινή πολυσύνθετη κοινωνία δρουν και λειτουργούν πολλαπλοί δημόσιοι χώροι σε σχέση αλληλόδρασης μεταξύ τους επιδιώκει να θέσει το κοινωνικό φύλο σε πρωταγωνιστικό ρόλο για μια νέα θεώρηση της πολιτικής σχέσης, όπου η δημόσια δράση, ίδιον της επικοινωνιακής πράξης αναθεωρεί την ίδια τη διάσταση του πολιτικού. Το κοινωνικό φύλο προβάλλει έτσι ως μια παράμετρος που επιθυμεί να αποδώσει μια νέα διάσταση στο πολιτικό, είτε αυτό αφορά την άμεση πρακτική στον πολιτικό στίβο, τους θεσμούς ακόμα και την ίδια την ιδιωτική σφαίρα, στην αλληλεπίδρασή της προφανώς με τη δημόσια σφαίρα, είτε αφορά ζητήματα που σχετίζονται με το ερμηνευτικό πλαίσιο, ζητήματα αναπαραστάσεων όπως αυτά προκύπτουν από τη λειτουργία της διαμεσολαβημένης σφαίρας στο επίπεδο της μαζικής επικοινωνίας. Ειδικότερα, όσον αφορά τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου με την πολυκεντρική του μορφή όπως εμφανίζεται στη σημερινή πολυσύνθετη κοινωνία, η δημόσια δράση αναδύεται σε κεντρικό ρυθμιστικό παράγοντα.

7. FOUCAULT, M. (2002), *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, Ψυχογιός, Αθήνα, σ. 46.

8. FOUCAULT, M. (1971), *L'ordre du discours*, Gallimard, Paris.

Η όλη προβληματική αξίζει να αναλυθεί υπό τη μορφή δύο παραμέτρων:

α) Στη σύγχρονη πολυσύνθετη κοινωνία αναφερόμαστε στην ουσία στην ύπαρξη πολλαπλών δημόσιων χώρων και κατά συνέπεια και στην ύπαρξη πολλαπλών, διαφορετικών και πολύ συχνά ανταγωνιστικών λόγων. Τα όρια ανάμεσα στις δημόσιες σφαίρες δεν είναι στεγανά εφόσον κάθε δημόσιος χώρος είναι ανοιχτός και προς τους άλλους, διατηρώντας παράλληλα ο καθένας την αυτονομία του ως προς τη δομή του αλλά και τη λειτουργία του. Στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής διαφοροποίησης, ακολουθώντας τη θεώρηση του J. Habermas, αναπτύσσεται μια διωποκειμενικότητα ή μια επικοινωνιακή δράση η οποία λαμβάνει χώρα ανάμεσα στους αυτόνομους δημόσιους χώρους⁹, εφόσον ο Habermas απομακρύνεται από την ιδέα ενός μόνον δημόσιου χώρου, αποδίδοντας με αυτό τον τρόπο μια προοπτική στις προκλήσεις της κοινωνικής διαφοροποίησης. Είναι διαμέσου της ροής ενός επιχειρηματολογικού λόγου όπως αυτός αναπτύσσεται δημόσια ανάμεσα στους αυτόνομους δημόσιους χώρους που βρίσκει υπόσταση η λειτουργία του πολιτικού και η ανάπτυξη συλλογικότητας.

Ένα στοιχείο που κατέχει ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο διαμόρφωσης του συλλογικού είναι αυτό που αναφέρεται στη διαμόρφωση του κυρίαρχου δημόσιου χώρου, όπου μέσω της διαδικασίας του αποκλεισμού (σύμφωνα με την έννοια που αποδίδει σε αυτόν ο M. Foucault) παραμερίζεται συχνά ο λόγος άλλων στρωμάτων με ιδιαίτερες πολιτικές, ηθικές ή και πολιτισμικές αξίες. Στην εξελικτική διαμόρφωση του δημόσιου χώρου και σε σχέση με την κυρίαρχη δημόσια σφαίρα γίνεται έτσι αντιληπτή η ύπαρξη παράλληλων λόγων και κατά συνέπεια δράσεων, των οποίων ο ρόλος κρίνεται σημαντικός για την εμφάνιση όχι μόνον πολλαπλών δημόσιων χώρων αλλά κυρίως και για τη διαμόρφωση της σχέσης δημόσιου - ιδιωτικού. Στη θεώρηση αυτή πρέπει να δούμε και τη συνιστώσα φύλο όσον αφορά τη θέση των γυναικών, στον υπό ευρεία έννοια δημόσιο χώρο, αλλά ταυτοχρόνως και τη σχέση που κατέχουν ή διαμορφώνουν σε σχέση με την κυρίαρχη δημόσια σφαίρα αλλά και τον κυρίαρχο λόγο.

9. HABERMAS, J. (1988), *Discours Philosophique de la Modernité*, Gallimard, Paris, σσ. 431-432.

Στην αναθεωρημένη άποψη του J. Habermas¹⁰ σχετικά με αυτό το ζήτημα αναφέρεται ότι η πολιτική δημόσια σφαίρα δεν κυριαρχείται μόνον συγκυριακά από άνδρες, αλλά καθορίζεται στην ίδια της τη δομή και στη σχέση της με την ιδιωτική σφαίρα σύμφωνα με ένα κριτήριο φύλου. Ο Habermas στο σημείο αυτό τονίζει ότι, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας διαρθρωμένης σύμφωνα με το πατριαρχικό πρότυπο, οι διαφορές που προέρχονται από τον παράγοντα φύλο «[...] δεν εισχωρούν μόνον στο οικονομικό σύστημα, αλλά και στον ιδιωτικό πυρήνα της προσωπικής σφαίρας της περιορισμένης οικογένειας». Αξίζει βεβαίως να τονιστεί ότι στην αναθεώρηση των απόψεών του ο Habermas επηρεάστηκε σαφώς από τη συνεχώς αυξανόμενη φεμινιστική βιβλιογραφία¹¹ που δίνει έμφαση στον πατριαρχικό χαρακτήρα της ίδιας της δημόσιας σφαίρας στη διαδικασία διαμόρφωσής της κατά τη διάρκεια της νεωτερικότητας. Η έμφαση λοιπόν που αποδίδεται στην πατριαρχική δομή της κοινωνίας αγγίζει σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση του ιδιωτικού, του προσωπικού, χώρου και τη σημασία «της σεξουαλικής ή της συζυγικής διάστασης της πατριαρχίας» η οποία σύμφωνα με την C. Pateman είναι πέρα για πέρα πολιτική και επηρεάζει όχι μόνον τη θέση της γυναίκας στην ιδιωτική σφαίρα αλλά και τη συγκρότηση της ίδιας της δημόσιας σφαίρας όπως αυτή γίνεται αντιληπτή σύμφωνα με το αρσενικό πρότυπο.

Στην κατεύθυνση αυτή η J. Landes¹² υποστηρίζει ότι ο ανδρικός χαρακτήρας της αστικής δημόσιας σφαίρας, όπως αυτός συγκροτείται κατά τη διάρκεια της ιστορικής διαμόρφωσής της, συνιστά ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό της ίδιας της αντίληψης για τη δημόσια σφαίρα, η οποία και στην ίδια της τη σύλληψη είχε διαμορφωθεί από ένα βαθιά ριζωμένο σύνολο παραδοχών σχετικά με τις διαφορές των φύλων.

10. HABERMAS, J. (1997), *Αλλαγή δομής της δημοσιότητας*, Νήσος, Αθήνα. Βλέπε τον Πρόλογο στην επανέκδοση 1990, σσ. 9-51.

11. Βλέπε ανάμεσα σε άλλες εργασίες ενδεικτικά αυτές των PATEMAN, C. (1988), *The Sexual Contract*, Polity Press, Cambridge· LANDES, J. (1988), *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*, Ithaca, Cornell University Press, New York· HALL, C. (1992), *White, Male and Middle Class: Explorations in Feminism and History*, Polity Press, Cambridge· RYAN, M. (1990), *Women in Public: Between Banners and Ballots 1825-1880*, Johns Hopkins University Press Baltimore.

12. Η J. Landes εστίασε στη Γαλλία κατά την περίοδο από το 1750 μέχρι το 1850 στην προαναφερθείσα πηγή.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, από τη σκοπιά του φύλου, ο αποκλεισμός των γυναικών από τον δημόσιο χώρο, εξηγείται από την αντιπαράθεση που δημιουργείται με την ιδιωτική σφαίρα, ενώ κατέχει κυρίως «δομική σημασία»¹³ στη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας. Αυτό δηλώνει κατά κάποιο τρόπο ότι ορισμένες κατηγορίες πληθυσμού αποκλείονται από την κυρίαρχη αστική, άρα και από το λόγο που κυριαρχεί χωρίς να υπάρχει, σύμφωνα με τη θεώρηση του M. Foucault, επικοινωνία ανάμεσα σ' αυτούς που συμμετέχουν στον κυρίαρχο εξουσιαστικό λόγο και τους άλλους που τον αμφισβητούν. Η παρέμβαση του Habermas όσον αφορά αυτό το σημείο έρχεται να στηρίξει ότι «η αστική δημόσια σφαίρα αρθρώνεται σε λόγους στους οποίους μπορούσαν να συμμετάσχουν τόσο το εργατικό κίνημα όσο και το αποκλεισμένο από την ίδια άλλο, δηλαδή το φεμινιστικό κίνημα, για να μετασχηματίσουν τη δημόσια σφαίρα –και τις δομές της– από μέσα»¹⁴.

Η δυναμική σε όλη αυτήν την αναφορά στην ιστορική διαμόρφωση της δημόσιας σφαίρας κατά τους νεώτερους χρόνους ενέχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εφόσον αναζητά τις καταβολές δημιουργίας και μετασχηματισμού της δημόσιας σφαίρας και τη διαλεκτική που αναπτύσσει στη σχέση της με τον ιδιωτικό χώρο, όπου διαμορφώνεται η υποκειμενικότητα στη συνδιαλλαγή της με τη συλλογικότητα. Στο πλαίσιο έτσι ενός πολυκεντρικού δημόσιου χώρου μέσα από την ύπαρξη πολύμορφων θεσμών αλλά και δρώντων, άρα και πολλαπλών αυτόνομων και παράλληλα αλληλοεπηρεαζόμενων χώρων, αναδύονται και ζητήματα πολιτικής κουλτούρας και συμπεριφοράς. Στην κατεύθυνση της επαναθεώρησης της πολιτικής, η επικοινωνιακή διάσταση που λαμβάνει υπ' όψιν τις σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες δημόσιες σφαίρες ενέχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εφόσον επιμένει ιδιαιτέρως στην ύπαρξη διαφορετικών πολιτισμικών ή ηθικών αξιών που χαρακτηρίζουν κάθε ξεχωριστή σφαίρα καθώς και στη δυναμική των διαδικασιών επικοινωνίας που αποκλείονται από την επικρατούσα δημόσια σφαίρα.

β) Στις σύγχρονες πολυσύνθετες κοινωνικές και πολιτικές συνθή-

13. Σύμφωνα με την άποψη του J. Habermas (βλ., παραπάνω, υποσ. 10) στην αναθεωρημένη προσέγγιση που επιχείρησε το 1990, στο κλασικό του έργο για τον Δημόσιο Χώρο, *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962), Hermann Luchterhand Verlag, Frankfurt.

14. Habermas, *ό.π.*, υποσ. 10, σ. 18.

κες τα μέσα επικοινωνίας κατέχουν έναν νευραλγικό ρόλο, τόσο στην κατασκευή νοήματος όσο και στην απόκτηση πληροφόρησης και γνώσης, εντέλει στην ίδια τη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας. Η επικοινωνιακή δράση προσλαμβάνει, όσον αφορά τη νοηματοδότηση ενός γεγονότος ή ευρύτερα μιας πράξης, έναν ιδιαιτέρως πολυδιάστατο χαρακτήρα, όπου όλοι οι παράγοντες εμπλέκονται στην υλοποίησή της και παρεμβαίνουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στην κατασκευή νοήματος.

Από αυτή την άποψη, η επικοινωνία γίνεται αντιληπτή κυρίως «ως μια από κοινού δραστηριότητα κατασκευής μιας θεώρησης ή μιας άποψης ως βάσης διασύνδεσης και δράσης»¹⁵. Στην ίδια κατεύθυνση, η διαμόρφωση του δημόσιου χώρου, σύμφωνα με τον γάλλο κοινωνιολόγο L. Quérel, περνά μέσα από την κοινωνική κατασκευή των γεγονότων, των δημόσιων προβλημάτων, των δρώντων και των δημόσιων δράσεων¹⁶. Στη διαδικασία κατασκευής έτσι ενός κοινού κόσμου παρεμβαίνουν ένα σύνολο από πρακτικές που γίνονται αντικείμενο διαμεσολάβησης με τη βοήθεια του λόγου και της δράσης, επιτρέποντας έτσι να αναδυθούν κυρίως οι συνθήκες δημιουργίας ή εμφάνισης του δημόσιου χώρου. Σ' αυτή την προοπτική ενδιαφέρον έχει η εμφάνιση των γυναικών στον δημόσιο χώρο, σ' έναν χώρο όπου κυριαρχεί ιστορικά η ανδρική παρουσία και όπου κάτω από την επικοινωνιακή οπτική των διαβουλεύσεων και των σχέσεων προτείνεται μια «ανάγνωση του ρόλου των γυναικών στον δημόσιο χώρο που εγγράφεται σε μια αναπαράσταση του δημόσιου χώρου ως τόπου επιχειρηματολογίας και ανταλλαγών».

Στο πλαίσιο αυτό, «η επικοινωνία εκλαμβάνεται ως παραγωγή γνώσεων, γίνεται μέρος της σύστασης συλλογικών ταυτοτήτων, και στοιχείο διακύβευσης στη δημόσια διατύπωση κοινωνικών προβλημάτων»¹⁷. Στο πλαίσιο έτσι συγκρότησης της δημόσιας σφαίρας που παραδοσιακά εγγράφεται ο άνδρας, υπολείπεται η θέση των γυναικών που αναγνωρίζεται κυρίως στην ιδιωτική σφαίρα του σπιτιού και ο

15. Βλ. QUÉREL, L. (1991), «D'un modèle épistémologique de la communication à un modèle praxéologique», *Réseaux*, 46-47, mars-avril-mai-juin, σ. 76.

16. Βλ. QUÉREL, L. (1992), «L'espace public: de la théorie politique à la métathéorie sociologique», *Quaderni*, 18: 75-92.

17. PAILLIART, I. (1995), «Prolongements», στο *L'espace public et l'emprise de la communication*, ELLUG, Grenoble, σσ. 203-204.

ιδιαίτερος ρόλος που ασκεί η γυναίκα σε αυτήν τη σφαίρα παραλείπεται από την αναγνώρισή του ως μιας κοινωνικής δραστηριότητας. Εντούτοις οι ίδιες οι συνθήκες λειτουργίας της δημόσιας σφαίρας, αναπροσαρμοζόμενες κάτω από την επικοινωνιακή οπτική, «καθορίζονται από την ικανότητα των ανδρών και των γυναικών να μοιράζονται και να ελέγχουν κώδικες εμφάνισης στον δημόσιο χώρο»¹⁸.

Τα ΜΜΕ ειδικότερα ως φορείς μετάδοσης ιδεών, γνώσεων, αναπαραστάσεων μεταφέρουν στερεότυπα, εικόνες, πεποιθήσεις, δίνοντας έτσι τόπο σε διαφορετικές χρήσεις που ποικίλλουν αναλόγως με το φύλο. Πράγματι, τα μέσα επικοινωνίας λειτουργούν όχι μόνον ως χώροι μετάδοσης και κυκλοφορίας πληροφοριών και ευρύτερα μηνυμάτων αλλά συνιστούν παράλληλα συμβολικές υποστάσεις και ταυτότητες που βρίσκουν έκφραση στον δημόσιο χώρο μέσα από διαδικασίες θέασης, αναπαραστάσεων και αναγνώρισης, όπου ως είναι αυτονόητο εμπλέκεται η προσωπικότητα του κάθε δρώντος σε μια αέναη συνδιαλλαγή. Η ιδιωτική σφαίρα εμφανίζεται σε συνεχή διάλογο με τον δημόσιο χώρο εφόσον η νοηματοδότηση των λόγων και των πράξεων λαμβάνει υπ' όψιν μια πολυμορφία στοιχείων και γίνεται αντιληπτή ως μια σχέση, σε συνεχή αλληλόδραση. Η διαμεσολαβημένη εκφορά λειτουργεί λοιπόν στο πλαίσιο μιας επικοινωνιακής κατάστασης, όπου όλοι οι μετέχοντες υλοποιούν μια πολυφωνική δράση. Μέσω έτσι της αφήγησης και της ερμηνείας η εκφορά γίνεται λόγος που εγγράφεται στη μνήμη, αποκτά επικοινωνιακή διάσταση και ιστορικότητα, συνδέεται μ' άλλους λόγους και αναπαριστάται με συμβολικό τρόπο αξίες, ιδέες και κουλτούρα.

Κάτω από την επήρεια των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας ειδικότερα υπ' όψιν πρέπει να ληφθούν οι επιδράσεις που έχουν επέλθει στον δημόσιο χώρο σε σχέση με τον ιδιωτικό αλλά και κυρίως η δομική τροποποίηση της δημόσιας σφαίρας τόσο από τη σκοπιά του μετασχηματισμού του κοινωνικού κράτους όσο και από την άποψη της μεταβολής των επικοινωνιακών δομών που επέφεραν τα μαζικά μέσα. Στο πλαίσιο των εμπλεκόμενων δυναμικών που αναπτύσσονται ανάμεσα στο κράτος, δημόσιους και ιδιωτικούς δρώντες πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στον συμβολικό¹⁹ ρόλο της μαζικής επικοινωνίας με

18. Ό.π.: 203.

19. Όσον αφορά τη συμβολική διάσταση στο χώρο και το χρόνο, ιδιαίτερη βαρύτητα

άμεσες συνέπειες στην ίδια τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου, ενώ παράλληλα και η σφαίρα του προσωπικού²⁰, κάτω από την επίδραση της μεντιακής επικοινωνίας, επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό. Η διάκριση δημόσιου και ιδιωτικού εμπεριέχει την αναγκαιότητα της συμβολικής εγκαθίδρυσης μιας διαφοροποίησης απέναντι στο συλλογικό και το υποκειμενικό, ο ρόλος έτσι της μαζικής επικοινωνίας στην κατεύθυνση αυτή του συμβολικού διαχωρισμού είναι καθοριστικός. Η συνεχώς όμως αυξανόμενη παρουσία των γυναικών στον δημόσιο χώρο τείνει να αλλοιώνει αυτήν τη διαφοροποίηση και να αναθεωρεί ή να ανανεώνει τα πολιτικά διακυβεύματα.

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας λοιπόν και ευρύτερα τα προϊόντα των τεχνολογιών της επικοινωνίας και της πληροφόρησης στη σχέση τους με το φύλο ενέχουν μια ιδιαίτερη βαρύτητα, τόσο στη συγκρότηση του δημόσιου χώρου όσο και στη διάκριση ή μη της σχέσης δημόσιου/ιδιωτικού. Εκλαμβάνοντας από τη μια το φύλο ως κοινωνική κατασκευή που βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη, η σημασία που προσλαμβάνει το φύλο εξελίσσεται σε σχέση με τα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα²¹. από την άλλη, ο μεντιακός χώρος συνιστά και αυτός μια κοινωνική κατασκευή εφόσον η τεχνολογία που συνιστά το τεχνικό υπόβαθρό τους αποτελεί και αυτή μια κοινωνική κατασκευή²².

H J. Jouet τονίζει ότι «όπως το φύλο, και οι τεχνολογίες της επικοινωνίας, είναι δυναμικές κοινωνικές κατασκευές που δεν είναι σταθεροποιημένες». Έχει έτσι ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης κάτω από την οπτική της δυναμικής εξέλιξής τους. Ενδιαφέρουσα διαφαίνεται η προσέγγιση της L. Van Zoanen αναφορικά με τη σχέση φύλο/ΜΜΕ που θα μπορούσε να συνοψιστεί σε τρεις

έχουν οι εργασίες του BOURDIEU, P. (1980), *Raisons Pratiques (sur la théorie de l'action)*, Seuil, Paris (1979), *La Distinction*, Minuit, Paris καθώς και (1980), *Le Sens Pratique*, Minuit, Paris. Βλέπε επίσης την προσέγγιση του THOMPSON, J. (1999), *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Παπαζήσης, Αθήνα, σχετικά με τον ρόλο των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας στην κοινωνική οργάνωση της συμβολικής εξουσίας.

20. Βλ. SENNETT, R. (1979), *Les tyrannies de l'intimité*, Seuil, Paris.

21. Βλ. RIEFFEL, R. (2003), «Présentation», *Réseaux*, 120, αφιέρωμα στο θέμα «Une Communication Sexuée?», σσ. 15-16.

22. Βλ. JOUET, J. (2003), «Technologies de Communication et Genre. Des relations en construction», *Réseaux*, 120, αφιέρωμα στο θέμα «Une Communication Sexuée?», σσ. 53-86.

απόψεις: α) αυτή «του φιλελεύθερου φεμινισμού» όπου τα μέσα επικοινωνίας γίνονται αντιληπτά ως τα κυριότερα εργαλεία μετάδοσης στερεοτύπων β) αυτή «του ριζοσπαστικού φεμινισμού» όπου τα μέσα επικοινωνίας εκλαμβάνονται ως φορείς μετάδοσης πατριαρχικών αξιών και γ) αυτή «του σοσιαλιστικού φεμινισμού» όπου ο μεντιακός χώρος λειτουργεί ως διάυλος μετάδοσης και ενίσχυσης ηγεμονικών αξιών²³. Παρ' όλα αυτά, η αντίληψη περί κοινωνικής κατασκευής του φύλου, οι τεράστιες τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο της επικοινωνίας και της πληροφόρησης, η ολοένα αυξανόμενη πρόσβαση των γυναικών στον δημόσιο αλλά και τον μεντιακό χώρο οδηγούν στις μέρες μας στη διεύρυνση νέων πεδίων έρευνας, εισάγοντας τη διερεύνηση όχι μόνον της γυναικείας ταυτότητας αλλά και ταυτόχρονα και της ανδρικής ταυτότητας.

Το πολιτικό πεδίο, η ίδια η πολιτική σχέση διαφοροποιείται και τροποποιείται ριζικά κάτω από την επίδραση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας. Είναι σημαντικό να τονιστεί η επίδραση της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας σε διάφορους τομείς της δημόσιας σφαίρας, όπως είναι η συγκρότηση της πολιτικής θεματολογίας, η διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών καθώς επίσης να τονιστεί και το γεγονός ότι στον προσδιορισμό αυτών των πολιτικών εμπλέκεται μια ποικιλομορφία δρώντων που καθορίζουν όχι μόνον νέες πρακτικές αλλά και νέες αντιλήψεις και νοηματοδοτήσεις. Η διάσταση του φύλου σ' αυτήν τη διαδικασία διαβούλευσης του μεντιακού με το πολιτικό πεδίο, οδηγεί στην προσέγγιση της ιδιωτικής σφαίρας με τη δημόσια σφαίρα, τείνει στη σύγκληση της κουλτούρας με την πολιτική, προβάλλει τη σημασία της δημόσιας δράσης και του λόγου, θέτει σε διάλογο αντιτιθέμενα συμφέροντα, επανακαθορίζει σχέσεις. Είναι η ίδια η εξέλιξη των πράξεων, καθώς και των λόγων που οδηγεί σε αναθεώρηση των πολιτικών αλλά και των αναπαραστάσεων. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και ο επανακαθορισμός της επιστημολογικής, θεωρητικής και ερευνητικής διερεύνησης που αναζητά τη συνεργασία διαφορετικών προσεγγίσεων διεπιστημονικού χαρακτήρα με στόχο την τροφοδότηση της σκέψης του κοινωνικού επιστήμονα με νέες ιδέες και τον εμπλουτισμό και το άνοιγμα του κοινωνικού

23. Βλ. VAN ZOONEN, L. (1991), «Feminist Perspectives on The Media», στο J. CURRAN & M. GUREVITCH, *Mass Media and Society*, Edward Arnold, London και (1994), *Feminist Media Studies*, Sage, London.

ερευνητή σε νέα πεδία εξερεύνησης. Η συνιστώσα «κοινωνικό φύλο» βρίσκεται στο επίκεντρο αυτού του στοχασμού, σκιαγραφώντας στη σύλληψή της αυτή τη δυναμική νέα διάσταση, τόσο στο πεδίο όπου διαμορφώνονται συλλογικότητες, όσο και σ' αυτό που η υποκειμενικότητα ζητά τη συγκρότησή της. Δημόσιος χώρος και διαμεσολαβημένος-μεντιακός χώρος βρίσκονται σε συνεχή διαλεκτική.

Μια διεπιστημονική και μεντιακή προσέγγιση

Στο πλαίσιο αυτής της θεωρητικής και πρακτικής διερεύνησης της βαρύτητας του κοινωνικού φύλου στη συγκρότηση και τροποποίηση της δημόσιας σφαίρας, καθώς και τις συνεχώς εξελισσόμενες μεταξύ τους σχέσεις, εντάσσεται και η προβληματική αυτού του βιβλίου που επιδιώκει μέσα από την πολυδιάστατη προσέγγιση που εισηγείται να συνεισφέρει στον προβληματισμό που αναπτύχθηκε παραπάνω. Ο στόχος αυτού του εγχειρήματος πέρα από τον προαναφερθέντα συλλογισμό στον οποίο ελπίζουμε να συνεισφέρουμε με τη συλλογική αυτήν προσπάθεια, συνίσταται στην παρουσίαση μιας διεπιστημονικής συζήτησης, όπου κοινωνικοί επιστήμονες με διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα διαλογίζονται στη βάση μιας επικοινωνιακής προσέγγισης πολλαπλών κλάδων, όπως η κοινωνιολογία, η πολιτική επιστήμη, η γλωσσολογία, η ανθρωπολογία, η ψυχολογία, οι επιστήμες της επικοινωνίας και της πληροφόρησης, αναφορικά με την πολυεπίπεδη σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στην κατασκευή του κοινωνικού φύλου, στην κατασκευή του δημόσιου χώρου και εντέλει σ' αυτήν του μεντιακού χώρου. Το εγχείρημα είναι πέρα για πέρα δελεαστικό.

Το βιβλίο αυτό χωρίζεται σε δύο Μέρη:

Το Πρώτο Μέρος με τίτλο «**Διεπιστημονικότητα και Φύλο**» συγκεντρώνει τις εργασίες τεσσάρων διαφορετικών προσεγγίσεων, όπου με άξονα τη θεωρητική αλλά παράλληλα και πρακτική διερεύνηση του κοινωνικού φύλου στο πολιτικό και κοινωνιολογικό πεδίο (Γ. Παπαγεωργίου και Ε. Χιωτάκη-Πούλου), στο ψυχολογικό (Αύρα Βαζαίου) και στο κοινωνιολογιστικό (Λ. Ντισσοπούλου) διερευνώνται ζητήματα που τείνουν να επιβεβαιώνουν την αναγκαιότητα συνύπαρξης πολύμορφων οπτικών θεωρήσεων για μια όσο το δυνατόν πιο σφαιρική αντιμετώπιση της διαλεκτικής δημόσιου χώρου και φύλου.

Η εξέταση του ρόλου των κρατικών θεσμών που έχουν θεσπιστεί αποκλειστικά για την προώθηση των στόχων του φεμινιστικού κινήματος μέσω θεσμικών διαδικασιών, που συνιστά την έννοια και την πρακτική του κρατικού φεμινισμού, συγκροτεί την προσέγγιση της Γ. Παπαγεωργίου. Μια πρώτη αναφορά στην εμφάνιση και εξέλιξη του κρατικού φεμινισμού στην Ευρώπη δίνει την ευκαιρία να διερωτηθούμε πάνω στην οριοθέτησή του ως αντικειμένου ανάλυσης και επεξεργασίας, ο οποίος, από ό,τι γίνεται κατανοητό, δεν έχει ακολουθήσει την ίδια πορεία σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες αλλά ούτε και η θεωρητική διατύπωσή του είναι ομοιόμορφη εφόσον για λόγους πολιτικο-ιδεολογικούς αλλά και για λόγους στρατηγικής σκοπιμότητας διατυπώνονται διαφορετικές θεωρήσεις. Με στόχο την εξάλειψη των διαφόρων μορφών ανισότητας διερευνάται ο μηχανισμός και ο τρόπος λειτουργίας των θεσμών στην Ελλάδα. Η κριτική προσέγγιση που επιχειρείται στοχεύει στην παρουσίαση των νομοθετικών ρυθμίσεων και των κρατικών πολιτικών που υιοθετήθηκαν ειδικά για τις γυναίκες ενώ κυρίως αναπτύσσεται ένας κριτικός συλλογισμός σε σχέση με τη δυνατότητα υλοποίησης των πολιτικών καθώς και τη δυνατότητα συνεργασίας του γυναικείου κινήματος με τους κρατικούς θεσμούς για την αποτελεσματικότερη προώθηση των μέτρων και την επίτευξη της κοινωνικής ισότητας. Δίνεται έτσι η ευκαιρία σκιαγράφησης του γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα μέσα από την εμφάνιση και τη λειτουργία των γυναικείων οργανώσεων και των αυτόνομων ομάδων. Μέσα από το παράδειγμα της βίας κατά των γυναικών και των μέτρων που έχουν αναληφθεί για την αντιμετώπισή της, η Παπαγεωργίου προσπαθεί να κάνει πιο κατανοητή την άσκηση του κρατικού φεμινισμού στην Ελλάδα και των δυσκολιών που προκύπτουν στην υλοποίηση των μέτρων άρα και την εφαρμογή των πολιτικών.

Η διερεύνηση του τρόπου κατασκευής της έμφυλης υποκειμενικότητας από τους σχηματισμούς του πολιτικού λόγου, μέσα από μια διαδικασία αποδόμησης της εννοιολογικής κατηγορίας *φύλο* συνιστά την κύρια θεώρηση της εργασίας της Ε. Χιωτάκη-Πούλου. Αφετηρία της σκέψης της είναι ότι ο λόγος κατέχει μεγάλη βαρύτητα στην κατασκευή νοημάτων, προτείνοντας ταυτόχρονα μια ανάλυση των εννοιών *φύλο* και *έμφυλη υποκειμενικότητα*, προσπαθώντας να αποδείξει τη μεταβλητότητα του χαρακτήρα αυτών των εννοιών, στηριζόμενη κατεξοχήν στα εργαλεία που μας παρέχει η σκέψη του Μ. Foucault, συ-

μπληρωματικά σε κάποια σημεία με τη σκέψη της J. Butler για τη διερεύνηση της διπολικής διάκρισης ανάμεσα σε βιολογικό και κοινωνικό φύλο. Στο πλαίσιο της διπολικής κατασκευής προτύπων και αναπαραστάσεων όπως θηλυκό/αρσενικό, δημόσιο/ιδιωτικό, λογική/συναίσθημα, ως πολιτισμικές κατασκευές, αναλύει μέσω και της έννοιας της πατριαρχίας τα διπολικά αυτά σχήματα σε μια προσπάθεια αναθεώρησης της έμφυλης υποκειμενικότητας. Η μελέτη του κοινοβουλευτικού λόγου με τη μέθοδο της *ανάλυσης λόγου* συνεισφέρει στην εξέταση του ευρύτερου κοινωνικο-πολιτικού συστήματος των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στις δυο κατηγορίες έμφυλων υποκειμένων. Οι σχέσεις εξουσίας/γνώσης δίνουν αφορμή μέσω της έννοιας της «βιο-εξουσίας» και της έννοιας της «βιο-πολιτικής» που προτάσσονται από τον Foucault να παρουσιάσουν το έμφυλο σώμα, ως τόπο στον οποίο εγγράφονται συγκεκριμένοι πολιτισμικοί λόγοι οι οποίοι καθορίζουν την έμφυλη υποκειμενικότητα. Σ' αυτή την παραδοχή, η έννοια της «επιτελεστικότητας» που εισηγείται η Butler μάς καλεί να αναλογιστούμε το κοινωνικό φύλο ως μια σειρά από επιτελεστικά δρώμενα τα οποία επαναλαμβάνονται και τοποθετούν το υποκείμενο στη σφαίρα του πολιτισμικού διανοητού. Σ' αυτήν τη θεώρηση η Χιωτάκη-Πούλου συνδέει τη θεώρηση της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας ως πολιτισμικές κατηγοριοποιήσεις, πάντα σε συνδυασμό με την κατασκευή της έμφυλης υποκειμενικότητας.

Η σχέση της γυναίκας με το χώρο κάτω από μια ψυχοκοινωνική προσέγγιση επηρεασμένη από τη φαινομενολογία, την κονστρουκτιβιστική θεώρηση και τη φεμινιστική οπτική, προϋποθέτει την επικέντρωση στη βιωματική εμπειρία των ίδιων των γυναικών. Η Αύρα Βαζαίου ξεκινώντας από την παραδοχή διχοτόμησης των εννοιών άντρας/γυναίκα, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στη διάκριση δημόσιου/ιδιωτικού επιχειρεί μια προσέγγιση του χώρου με βάση το φύλο. Η διπολική προσέγγιση στη διάκριση των φύλων αντανάκλαται στην κοινωνική κατασκευή του χώρου. Οι χώροι κατασκευάζονται μέσα από τις σχέσεις. Οι χωρικοί διαχωρισμοί του δημόσιου/ιδιωτικού ή του μέσα/έξω ενισχύουν την κοινωνική κατασκευή του χώρου.

Σ' ένα πρώτο στάδιο, η Βαζαίου επιχειρεί μια συνοπτική ανασκόπηση του θεωρητικού πλαισίου της σχέσης φύλου και χώρου καθώς και της ανάπτυξης του συναισθηματικού χωρικού δεσμού ειδικότερα με το χώρο της κατοικίας. Η κύρια τάση στη σύγχρονη ψυχοκοινωνική θεώρηση επικεντρώνεται στο κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτικό

πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται η νοηματοδότηση του σπιτιού. Η διερεύνηση της σχέσης γυναίκας/σπιτιού έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εφόσον ο χώρος γίνεται αντιληπτός ως χώρος καταπίεσης, περιορισμού και μη αμειβόμενης εργασίας και ως χώρος προσωπικής ανάπτυξης και διαμόρφωσης ταυτότητας. Ο διαχωρισμός ευρύτερα του αστικού χώρου σε δυο κόσμους –α) της εργασίας, ως της ανδρικής δημόσιας σφαίρας και β) του σπιτιού, ως της γυναικείας ιδιωτικής σφαίρας– οδηγεί σε έναν συλλογισμό σχετικά με τη διαίρεση ιδιωτικού/δημοσίου, καθώς οι χώροι και οι χρόνοι των δραστηριοτήτων τους, σύμφωνα με τη συγγραφέα, διαπλέκονται και δεν μπορούν να διαχωριστούν αυστηρά. Σ' ένα δεύτερο στάδιο ακολουθεί η παρουσίαση μιας πιλοτικής έρευνας με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, μέσω του εργαλείου των συνεντεύξεων, απέναντι σε γυναίκες που συμμετείχαν σ' αυτή την έρευνα, με κύριους άξονες τη διαμόρφωση του χωρικού δεσμού και τη συγκρότηση της χωρικής ταυτότητας.

Η διερεύνηση των ιδιαιτεροτήτων του ανδρικού και του γυναικείου λόγου κάτω από μια κριτική-κοινωνιογλωσσική προσέγγιση αποτελεί το αντικείμενο ανάλυσης της εργασίας της Λ. Νίτσοπούλου που επιχειρεί να διερευνήσει τις διαφορές και τις ιδιαιτερότητες που υπάρχουν ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο λόγους. Σύμφωνα με τη θεώρησή της, οι λεκτικές επιλογές είναι συνέπεια διαφόρων κοινωνικών παραγόντων, ανάλογα με τον κοινωνικό ρόλο που διαδραματίζει ο κάθε ομιλητής σε μια συγκεκριμένη επικοινωνιακή κατάσταση. Τέτοιοι κοινωνικοί παράγοντες είναι ο χώρος, το υπό συζήτηση θέμα, οι σχέσεις των συνομιλητών, το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο, το φύλο. Στόχος λοιπόν της συγγραφέως είναι να δείξει σε ποιο βαθμό οι λεκτικές επιλογές και οι διαφορές στο λόγο είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων κοινωνικών αντιλήψεων και αν αυτές οι αντιλήψεις κατατάσσουν τον άνδρα και τη γυναίκα σε συγκεκριμένους ρόλους, γεγονός που σχετίζεται και με τη θέση της γυναίκας στον δημόσιο χώρο.

Στη συνέχεια, δίνοντας έμφαση στον παράγοντα φύλο, η Νίτσοπούλου αναλύει τα χαρακτηριστικά του γυναικείου και του ανδρικού λόγου κατά τη διάρκεια ανεπίσημων συνομιλιών μεταξύ των εκπροσώπων του ανδρικού φύλου καθώς και αυτών του γυναικείου φύλου. Μια ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την κοινωνική ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Όπως καταγράφει η συγγραφέας, στον καθημερινό λόγο στον ιδιωτικό και στον δημόσιο χώρο εντοπί-

ζουμε μηχανισμούς και σχήματα που αναδεικνύουν τη σχέση γλώσσας/εξουσίας κατά τη διάρκεια ενός συγκεκριμένου διαλόγου. Για τη διερεύνηση αυτής της σχέσης η Νίτσοπούλου παρουσιάζει τα αποτελέσματα συγκεκριμένης έρευνας που υλοποίησε σε σχολεία της Αθήνας κατά τη διάρκεια ελεύθερων συζητήσεων μεταξύ μαθητών και μαθητριών. Δύο παράγοντες διερευνώνται: α) το ποσοστό συμμετοχής των αγοριών και των κοριτσιών στις ελεύθερες συζητήσεις και β) οι διακοπές στο λόγο ενός ομιλητή από έναν άλλο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων με το στόχο τη διαπίστωση άσκησης εξουσίας μέσω του λόγου από τη μια ομάδα πάνω στην άλλη.

Το Δεύτερο Μέρος, με τίτλο «**Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Φύλο**», συγκεντρώνει πέντε εργασίες που καλύπτουν το θέμα της διαμεσολαβημένης μορφής επικοινωνίας τόσο από θεωρητική σκοπιά αλλά και ερευνητική καθώς και πρακτική προσέγγιση. Με έμφαση από τη μια στον έντυπο λόγο (Α. Κουκουτσάκη, Δ. Παπαδοπούλου, Τ. Δουλκέρη) και από την άλλη στον οπτικοακουστικό λόγο, ραδιόφωνο (Μ. Ρήγου) και τηλεόραση (Ι. Βώβου), δίνεται η ευκαιρία να αναπτυχθεί ένας θεωρητικός συλλογισμός και μια ερευνητική προσπάθεια που προβάλλει κάτω από διαφορετικές οπτικές γωνίες τη διάσταση του κοινωνικού φύλου, όπως αυτή διαμεσολαβείται μέσα από τις ποικίλες μορφές σημασιοδότησης και αναπαράστασης.

Η αναπαράσταση της γυναίκας εγκληματία στα ΜΜΕ τείνει στην αποδόμηση της κοινωνικά κυρίαρχης αντίληψης περί του «τι συνιστά την πρέπουσα συμπεριφορά» σύμφωνα με τα στερεοτυπικά αποδιδόμενα χαρακτηριστικά στη γυναίκα, η οποία υπάγεται ηθικά και συναισθηματικά στην ιδιωτική σφαίρα της οικογένειας. Κατά συνέπεια και η εγκληματικότητα αναπαριστάνεται κυρίως ως ανατροπή της κοινωνικά προσδοκώμενης γυναικείας συμπεριφοράς, ενώ το ειδησεογραφικό της ενδιαφέρον συναρτάται και με την αντίληψη ότι η γυναικεία εγκληματικότητα αποτελεί ένα μη αναμενόμενο κοινωνικά γεγονός. Η γυναικεία «μη συμμόρφωση» γίνεται συνήθως αντιληπτή ως παραβίαση δεσμεύσεων που απορρέουν από τυπικά γυναικείους ρόλους.

Σύμφωνα με την Α. Κουκουτσάκη, οι εικόνες τις οποίες παράγουν τα ΜΜΕ δεν είναι «πρωταρχικές», δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα αλλά κυρίαρχες κοινωνικές αξίες όπως αυτές διαμορφώνονται μέσα από τους κατόχους θεσμικής ισχύος ή ειδικών γνώσεων, οι οπτικές των οποίων οριοθετούν το ερμηνευτικό πλαίσιο των υπό εξέ-

ταση θεμάτων. Στο σημείο αυτό η συγγραφέας κάνει αναφορά τόσο στον επιστημονικό λόγο, ο οποίος παράγει κυρίαρχους ορισμούς και ερμηνείες περί έμφυλου (ανδρικού) χαρακτήρα της εγκληματικότητας, όσο και στις ποινικές πρακτικές μέσα από τη θεσμική κατοχύρωση της έμφυλης διάστασης της εγκληματικότητας. Η δημοσιογραφική έτσι αφήγηση προσεγγίζεται ως μέρος ενός ευρύτερου κειμένου που έχει να κάνει με την έμφυλη διάσταση της εγκληματικότητας και της ποινής. Η Κουκουτσάκη εστιάζει έτσι στο θέμα των αναπαραστάσεων της γυναικείας εγκληματικότητας στα ΜΜΕ, με πραγματολογικό υλικό σχετικά δημοσιεύματα του τύπου. Η ανάλυσή της επικεντρώνεται στη δημοσιογραφική κάλυψη δύο περιπτώσεων γυναικείας εγκληματικότητας στον αθηναϊκό Τύπο μέσα από την οποία διαπιστώνει ότι σε τελευταία ανάλυση, παρ' όλες τις ενδεχόμενες αντιθέσεις των εφημερίδων, όσον αφορά τον τρόπο παρουσίασης, τα μορφολογικά στοιχεία και την επιλογή θεμάτων, οι δημοσιογραφικές αφηγήσεις συγκλίνουν στην αναπαραγωγή του γυναικείου στερεότυπου κυρίως διαμέσου της επιφανειακής ανατροπής του.

Η διερεύνηση του ρόλου που διαδραματίζει ο δημοσιογραφικός λόγος στη διαδικασία δόμησης της έμφυλης ταυτότητας των υποκειμένων, μέσα από την κάλυψη της Ημέρας της Γυναίκας από τον έντυπο λόγο στην Ελλάδα, αποτελεί την κεντρική αναφορά στην εργασία της Δ. Παπαδοπούλου. Έπειτα από μια αρχική θεωρητική και μεθοδολογική αναφορά στο ζήτημα που διερευνά, όπου προτείνει ως μεθοδολογία διερεύνησης την «ανάλυση λόγου», η συγγραφέας επιχειρεί να καταδείξει σε ποιο βαθμό, η Ημέρα της Γυναίκας αποτελεί ένα γεγονός στην κατασκευή του οποίου συμβάλλουν τόσο τα ιστορικά κείμενα που τη θεσμοθετούν όσο και ο λόγος των ΜΜΕ. Στη συνέχεια για να δείξει πως ο λόγος των ΜΜΕ συμμετέχει στην κατασκευή της έμφυλης ταυτότητας των υποκειμένων καθώς και για να αναδείξει τις διαφορετικές οπτικές μέσα από τις οποίες μπορεί να αναθεωρηθεί η σχέση του φύλου με τον δημόσιο χώρο και λόγο, διερευνά τον ρόλο που διαδραματίζει η ιδεολογική τοποθέτηση κάθε εντύπου στον προσδιορισμό των ερμηνευτικών πλαισίων εντός των οποίων γίνεται η πραγμάτευση του θέματος.

Ειδικότερα, διερευνά αν η προβολή ενός θέματος που σχετίζεται με την κοινωνική κατασκευή του φύλου υπακούει σε μεντιακές λογικές που υποβάλλουν την επεξεργασία κάθε θέματος σε έναν εναρμονισμό

με την ιδεολογική τοποθέτηση του κάθε εντύπου. Η επιλογή ακριβώς οχτώ εφημερίδων εθνικής εμβέλειας έγκειται στην παραπάνω λογική ιδεολογικής τοποθέτησης. Σύμφωνα με την παραπάνω λογική, η Ημέρα της Γυναίκας αποτελεί ένα γεγονός που υπακούει στους όρους μιας κατασκευασμένης πραγματικότητας. Μία από τις κοινωνικές πρακτικές που συμμετέχει στην κατασκευή του γεγονότος καθώς και της έμφυλης ταυτότητας των γυναικών αποτελεί και ο δημοσιογραφικός λόγος. Με γνώμονα αυτήν τη λειτουργία του λόγου, η Παπαδοπούλου επιχειρεί να δείξει πώς ο μεντιακός λόγος ορίζει τη φύση του γεγονότος που καλύπτει επιλέγοντας τα γεγονότα που θα προβάλλει, τη σημασία που θα τους αποδώσει και τα ερμηνευτικά πλαίσια στα οποία θα τα εντάξει.

Η εξέταση της γυναίκας πολιτικού και αθλήτριας μέσα από δύο αθηναϊκές και δύο θεσσαλονικιώτικες εφημερίδες κατά την περίοδο της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004» αποτελεί το αντικείμενο της εργασίας της Τ. Δουλκέρη. Στόχος της συγγραφέως είναι μέσα από τη διερεύνηση των δημοσιευμάτων των εφημερίδων να εξεταστεί κατά πόσον οι εφημερίδες λειτουργούν αντικειμενικά ή διαιωνίζουν στερεότυπες προκαταλήψεις, όσον αφορά την κατασκευή του κοινωνικού φύλου όπως λειτουργεί μέσα από το λόγο των εφημερίδων. Με αφετηρία έτσι τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων, επιχειρείται η ανάλυση της εικόνας της γυναίκας όπως προβάλλεται στον ημερήσιο Τύπο εκείνης της περιόδου. Η διερεύνηση της εικόνας της σύγχρονης Ελληνίδας που διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο σ' ένα παγκόσμιο αθλητικό γεγονός επιχειρείται με τη χρήση ποσοτικής συμπληρωματικά με την ποιοτική έρευνα. Η συγγραφέας διαπιστώνει ότι μέσω των δημοσιευμάτων παρατηρείται μια στερεότυπη πολιτική όσον αφορά την παρουσίαση της εικόνας της γυναίκας στον έντυπο λόγο που επιθυμεί να προβάλλει τα θέματα που επιδεικνύουν την ενδυνάμωση της ανδρικής κυριαρχίας και ιεραρχίας. Θέση της είναι ότι όχι μόνον δεν προβλήθηκαν όπως έπρεπε οι δυναμικές παρουσίες των γυναικών αθλητριών αλλά και πολιτικών που κατείχαν σημαντική θέση στη διοργάνωση των Αγώνων, αλλά και προωθήθηκε κυρίως το γεγονός της γυναικείας ιδιότητας μέσα και από το πρότυπο της σταρ και όχι το πρότυπο της αθλήτριας. Οι γυναίκες δεν προβάλλονται ως πρότυπα αθλητριών αλλά χρησιμοποιούνται στο λεγόμενο star system των ΜΜΕ.

Η διερεύνηση της σχέσης ραδιοφώνου και ακροατηρίου σύμφωνα

με τη Μ. Ρήγου απαιτεί τη γνώση των προτιμήσεων του κοινού, στην οποία λαμβάνονται προφανώς υπ' όψιν οι διακρίσεις ηλικιακού χαρακτήρα, κοινωνικής κατάστασης και φύλου. Είναι γεγονός όπως υποστηρίζεται ότι η κατανάλωση παραμένει έμφυλη, αφού η ίδια η αγορά δημιουργεί ανάγκες με έμφυλο προσανατολισμό. Το ερώτημα έτσι που θέτει η συγγραφέας είναι αν και η ραδιοφωνική αγορά είναι ένας χώρος αναπαραγωγής κοινωνικών στερεότυπων, ποια είναι εντέλει η σχέση ραδιοφωνικού ακροατηρίου και φύλου. Στην ανάλυση που επιχειρείται υποστηρίζεται ότι οι έμφυλες ανισότητες βρίσκουν στα μέσα τόσο ένα πεδίο εφαρμογής όσο και ένα πεδίο κοινωνικής τους διάχυσης. Μέσα από την ανάλυση των χαρακτηριστικών του ραδιοφώνου και τη διερεύνηση του ακροατηρίου του, το οποίο προσδιορίζεται και βάσει του φύλου σε άνδρες και γυναίκες, η Ρήγου παρουσιάζει τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΙΟΜ και στηρίχθηκε σε όλο το πρωτογενές υλικό των εταιρειών διεξαγωγής ερευνών από το 1992 έως σήμερα. Στο πλαίσιο αυτό διαπιστώθηκε ότι το ραδιοφωνικό πρόγραμμα δεν προσανατολίζεται βάσει του φύλου, ωστόσο η επιλογή προγράμματος από τους ακροατές είναι έμφυλη. Εξάλλου, όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό, οι παραγωγοί ραδιοφώνου –χωρίς προφανώς να είναι απόλυτα συνειδητό– αναπαράγουν τα κυρίαρχα κοινωνικά στερεότυπα για το φύλο εφόσον η παραγωγή του λόγου τους και οι θεματικές τους επιλογές επηρεάζονται από το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δρουν και λειτουργούν.

Η κατανόηση της συμβολικής κατασκευής της γυναικείας μορφής τηλεοπτικής παρουσίασης της πολιτικής κυρίως πληροφόρησης αποτελεί τον βασικό άξονα προσανατολισμού της εργασίας της Ι. Βώβου. Εκκινώντας από τη θεώρηση της κοινωνικής κατασκευής του φύλου, η συγγραφέας επικεντρώνεται στους τρόπους με τους οποίους γίνεται η μετάφραση κάποιων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που αποδίδει η κοινωνία στις γυναίκες σε τηλεοπτικές ρητορικές και πώς αυτές χρησιμοποιούνται στρατηγικά από τα υποκείμενα και τους τηλεοπτικούς σταθμούς. Μέσα από το ερώτημα του αν υπάρχει ένα «γυναικείο» δημοσιογραφικό ήθος τηλεοπτικής παρουσίασης και παρουσίας, η Βώβου στην ουσία θέτει τον προβληματισμό στον άξονα δημόσιας σφαίρας/ιδιωτικής σφαίρας μέσα από την εξέταση του άξονα άνδρας/γυναίκα.

Στηρίζοντας την άποψη πως ο τρόπος παρουσίασης των τηλεοπτικών ειδήσεων προβάλλει πρότυπα που υπάρχουν μέσα στις κοινωνικές

δομές, διερωτάται σχετικά με τον τρόπο μετάφρασης και ερμηνείας αυτών των δομών μέσα στην τηλεοπτική παρουσίαση. Με αναφορές στην κοινωνιολογία του φύλου και μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα από την ελληνική τηλεόραση, παρουσιάζονται ορισμένοι ρητορικοί τρόποι με τους οποίους δομείται ένα εν δυνάμει ήθος δημοσιογραφικής έκφρασης στην τηλεόραση που συνυπάρχει μεταξύ άλλων. Η κοινωνική κατασκευή του φύλου στην τηλεοπτική παρουσίαση νοείται ως μέρος ενός ευρύτερου ήθους παρουσίασης που έχει να κάνει με κοινωνικές μεταβολές και εννοιολογικές διολισθήσεις. Το πλαίσιο έκφρασης, δηλαδή το τηλεοπτικό κανάλι αυτού του τύπου παρουσίασης που δίνει έμφαση στα χαρακτηριστικά του φύλου αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι για την κατανόηση του φαινομένου. Από την άλλη, το κοινωνικό φύλο γίνεται αντιληπτό ως ένα διαπραγματεύσιμο στοιχείο που διαλέγεται με κοινωνικές τάσεις όπως η προσωποποίηση της πληροφορίας και γενικά του πολιτικού και δημόσιου πράττειν καθώς και η αναδιαπραγμάτευση των ορίων και χαρακτηριστικών της δημόσιας σφαίρας και της ιδιωτικής σφαίρας.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση του περιεχομένου και της προβληματικής αυτού του συλλογικού τόμου, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς όλες τις εισηγήτριες που συνεργάστηκαν μαζί μου για την υλοποίηση αυτής της εργασίας, καθώς και τα μέλη του Εργαστηρίου Σπουδών Φύλου του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών για την ενθάρρυνση ύπαρξης ενός τέτοιου έργου. Το εγχείρημα αυτό εντάσσεται στη λογική του μαθήματος της Πολιτικής Επικοινωνίας, που διδάσκεται στο πλαίσιο του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του ανωτέρω Πανεπιστημίου, με στόχο να συνδέσει την προβληματική γύρω από τον πολιτικό και τον δημόσιο χώρο με αυτήν που αναπτύσσεται σχετικά με την κατασκευή του κοινωνικού φύλου, κάτω από την επεξεργασία και τις τροποποιήσεις που λαμβάνουν χώρα υπό την επίδραση των επικοινωνιακών διεργασιών. Η προσπάθεια να καταδειχτεί η ανάγκη της διεπιστημονικής προσέγγισης ενός τέτοιου εγχειρήματος και παράλληλα να αναπτυχθεί ένας συλλογισμός αναφορικά με τις συνεχώς εξελισσόμενες μεταβολές που παρατηρούνται στη δημόσια σφαίρα κάτω από την επίδραση της συνεχώς επίσης εξελισσόμενης μεντιακής σφαίρας με ώθησε να προχωρήσω στην υλοποίηση αυτού του συλλογικού τόμου. Η συνιστώσα κοινωνικό φύλο πλέκει προφανώς τον συνδυαστικό ιστό ανάμεσα στις προαναφερθείσες συλλογιστικές, προσθέτοντας ένα

λιθαράκι στην αναγκαιότητα ύπαρξης μιας τέτοιας διασύνδεσης που θέλει να στέκεται δυναμικά στην προοπτική ανοίγματος νέων ερευνητικών πεδίων και αναστοχαστικών επεξεργασιών που λαμβάνουν υπ' όψιν τη δυναμική η οποία εμπεριέχεται μέσα στην ίδια την κοινωνία σε μια συνεχώς εξελισσόμενη προοπτική της. Ελπίζω η συλλογική αυτή εργασία να συνεισφέρει προς αυτή την κατεύθυνση και να καταστεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τον κοινωνικό επιστήμονα και ερευνητή, για κάθε σκεπτόμενο πολίτη.

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΨΥΛΛΑ
Φεβρουάριος 2009

ΜΕΡΟΣ Α'

Διεπιστημονικότητα και Φύλο